

9 (с4774) ..18" + 321.3 + 321.92 (с4774)

22.733

~~№. 100~~

Львів. Библиотека
АН УРСР

Помічні дні.

Причинки до історії панщини в Галичині в XIX в.

Подав Іван Кривецький.

У хвили, коли Галичина перейшла в другій половині XVIII в. з під шляхецько-польської республіки під освічено-абсолютну Австрію, соціально-економічний стан тутешнього селянства був у високім степені невідрадий. Тодішній селянин був зовсім зависимий від абсолютної влади свого пана-дідича й уважав ся майже за його приватну власність. Сучасні свідощтва називають селянина „рабом“, а польська історично-правнича література порівнює польське підданство навіть з римським невольництвом¹⁾. Не дивно тому, що при суспільно-господарських поглядах, які панували в Австрії в другій половині XVIII в., австрійські урядники, вислані до новоанектованої Галичини, муєли дуже скоро звернути свою увагу на сю темну сторону польського суспільного життя й виступити перед своїми центральними властями горячими речниками й рішучими пропагаторами нових гуманніших реформ²⁾.

¹⁾ Th. Dresner, Institutionum iuris regni Poloniae lib. I. Zamosci, 1613, XXI; W. Skrzetuski, Prawo polityczne narodu polskiego. W Warszawie, 1787, т. II, ст. 150; T. Korzon, Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764—1794). W Krakowie, 1882—86, т. I, ст. 346; L. Finkel, Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, o stanie kraju (Kwartalnik historyczny т. XIV (1900) ст. 39—41); L. Mises, Die Entwicklung des gutsberrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Galizien (1772—1848) (Wiener Staatswissenschaftliche Studien, Bd. IV, H. 2, ст. 37) й ин.

²⁾ A. Arneht, Geschichte Maria Theresias. Wien, 1863—79. Bd. II, ст. 78; L. Mises, op. cit. ст. 36.

Львівська Библиотека
АН УРСР
№ 11.62038

81166

І треба признати, що австрійські державні керманічі кінця XVIII й початку XIX в. заняли ся поліпшенням тяжкої долі селянсько-кріпацького стану в Галичині досить щиро й енергічно. Цілий ряд соціяльних реформ, заініційованих іще цісаревою Марією Тересою, завершили цісарі Йосиф II і Фердинанд I, перший — повним скасуванням інституції невільницького кріпацтва (1782 р.) й основним урегулюванням панщизняних прав і обовязків (1786 р.), другий — повним знесенням того середньовічного пережитку в 1848 р.

I.

Уже дня 20 падолиста 1781 р. вийшов із цісарської канцелярії патент, що зредукував панщизняні обовязки до трьох днів у тижні¹⁾. Новий патент із дня 15 січня 1784 р. зносив зовсім надпроірамові панщизняні додатки т. зв. помічні служби (Hilfsdienste)²⁾.

Зовсім зрозуміла річ, що обмеження панщини на три дні у тижні й знесення т. зв. помічних служб було для дідичів досить чутливою матеріальною стратою. Відразу показав ся брак робучих рук, яких не все було можна дістати навіть за доброю заплаатою. Щоби отже ратувати свої загрожені матеріяльні інтереси, дехто з галицьких дідичів звернув ся у тій справі до цісаря з просьбою о поміч³⁾. Наслідком того було се, що цісарська канцелярія дістала наказ, аби виготовила нарис нового патенту, який хоч у часті лагодив би вістре обох попередніх. Підставою його мала бути з одної сторони апробата знесення помічних служб, з другої заведення в Галичині т. зв. чеських робітничих годин⁴⁾. Рівночасно мали бути визначені ціни, за які ті піддані, що мали менше як на 6 кірців поля, були би обовязані робити в часі жнив надпроірамово на панських ланах (найвисше 2 дні в тижні)⁵⁾. То була перша проба заведення в Галичині платних „помічних днів“.

1) I. Klunker, Die gesetzliche Unterthans-Verfassung in Galizien. Bd. II, ст. 129; Mises, op. cit. ст. 47.

2) P. Piller, Continuatio edictorum et mandatorum universalium in regnis Galiciae et Lodomeriae (IV. sub dato).

3) Mises, op. cit. ст. 49.

4) Про чеські робітничі дні див. Grünberg, Bauernbefreiung. Bd. II, ст. 262.

5) Mises, op. cit. ст. 49.

Одначе з деяких причин вона не довела на разі до ніяких результатів. Вправді цісарська канцелярія виготовила в протягу кількох місяців згаданий висше нарис панщизняного патенту¹⁾, одначе цісар, зайнятий саме тоді иньшими, не менше важними справами (урегульованнем податків й ин.), постановив відложити на разі сю річ до відповіднійшої хвилі. Та обставини покермували справою инакше. Під їх напором цісар був змушений вернути до панщизняного питання й дня 16 червня 1786 р. був опублікований широкий патент, що регулював панщизняну справу у всіх найважнійших її точках. У головнім затримав ся він аж до 1848 р.²⁾

Новий патент не робив дідичам супротив давнійшого ніяких значнійших концесій; не узгляднив навіть недавного проєкту заведення обовязкових, хоч платних, помічних днів. Тому не диво, що тепер усі заходи дідичів сконцентрували ся коло того, щоб або зовсім не допустити до виконування в практиці тих постанов, або принайменше ослабити значно їх силу.

І їх старання увінчали ся частинним успіхом. На їх представлення, підперте галицьким губернатором гр. Бріїдом, видав цісар дня 8 серпня 1786 р. новий патент, що вводив перший раз у жите нову інституцію т. зв. „помічних днів“ (*Aushilfstage*)³⁾ — обовязкову платну поміч дідичам зі сторони сільських панщизняків у часі жив і сінокосів. До неї були обовязані тільки ті селяни, які до того часу робили на панських ланах 1 або 2 дні тижнево; хто робив уже 3 дні тижнево обовязкової панщини, той від згаданих „помічних днів“ був вільний. Сума обовязкової панщини і „помічних“ днів ра-

1) На жаданне цісарської канцелярії галицька губернія подала такі ціни сільних робітників: жнець 10—12 кр. денно; косар 13—14 кр.; лекша робота (громадити, вязати снопи й ин.) 7 кр.; запряг з 1 пари худоби 15 кр.; запряг з 2 пар худоби 30 кр. (*Mises*, op. cit. ст. 49, нот. 3).

2) Найважнійші для нас його постанови такі: 3 дні тижнево обовязкової панщини, робота в часі жив 13—14 годин денно з двома годинами відпочинку, внесенне помічних днів.

3) P. Piller, *Continuatio edictorum et mandatorum universalium in regnis Galiciae et Lodomeriae a die 1 januar. ad ultimam decembris anno 1786 emanatorum*, ст. 291—292; I. L. Klunker, op. cit. Bd. II, ст. 152; M. Drdacki — Ostrow, *Lexicon der politischen Gesetze für Galizien und die Bukowina*. Bd. I², ст. 230—240; K. Slotwinski, *Systematische Darstellung der Unterthansgesetze in Galizien*. Bd. II, ст. 15—16.

зом не могла перевищати трьох днів у тиждні¹⁾.

Що тикаєть ся ціи за ті „помічні дні“, то згаданий патент з 1786 р. (повторений другий раз надворною канцелярією дня 18 лютого 1788 р.) подавав тільки дуже загальні норми²⁾. Що йно розпорядженне надворної канцелярії з дня 25 марта 1817 р. зарядило, що їх мають установляти з року на рік для кожного округа, чи навіть для їх поодиноких частин з окрема, поодинокі старости. Вони мали обовязок подавати висоту тих ціи за помічу обіжників до відома інтересованих селян і дідичів — найпізнійше до дня 15 червня кожного року. Також церковні декани були обовязані за посередництвом підвластного собі духовенства оголошувати їх народови з проповідниць по церквах³⁾. При визначуванню ціи старости мали руководити ся в першій мірі досвідом, здобутим у своїх адміністраційних округах при будові доріг і публичних будинків, при винаймі підвод для війська й ин. Також мали інформувати ся в тій справі у мійських магістратів. При всім тім мали дбати про те, аби з одної сторони селяни діставали за свою роботу справедливу плату, з другої, аби високими цінами не підірвати економічної еквістенції дідичів.

Одначе наведені в горі норми що до означування висоти ціи не довго були сповнювані. Дуже скоро стали регулювати висоту робітничої платні відповідно до ціи пільних продуктів. Коли пр. прийшов урожай і ціна збіжа унадала, унадала також висота платні за роботу; знов підчас недороду ціна пільного робітника йшла в гору. Щоби покласти край такому регулюванню платничих ціи, звернула надворна канцелярія дня 24 липня 1819 р. увагу інтересованих кругів на те, що таке регулюванне — ненормальна річ. Навпаки! В урожайних роках, коли ціна збіжа загально паде, ціна за роботу повинна саме тому йти в гору, бо тоді потрібна більша скількість робучих рук не тільки для панських ланів, але також для піль деяких багатших селян, що очевидно викликає більший попит за робітником, а з тим і підвищенне ціни за працю.

¹⁾ Згаданий патент був оголошений у Галичині губернатором гр. Й. Врігідом з датою 9 серпня 1786 р. (пор. P. Piller, op. cit. ibid.).

²⁾ „...gegen den gewöhnlich bestimmten Preis...“ як сказано 2 рази в оригіналі цісарського патенту (пор. P. Piller, op. cit. ibid.). Яка була ся „звичайна ціна“ і хто її установляв, про се не маємо ніяких ближших даних.

³⁾ Пор. губ. розп. з дня 19 цвітня 1817 р. № 16.933.

Тому, що на „помічні дні“ селяни, не зважаючи на грошеву заплату, все таки дивилися як на певний примус, і через те їх робота не могла мати такої інтензивності, як коли б вони годилися самі добровільно, надворна канцелярія дозволила розпорядженням з дня 18 листопада 1819 р. брати також ту обставину під увагу при визначуванні висоти цін і відповідно до того їх редукувати. Те саме дотикало також цін за роботи, виконувані малими дітьми. Розпорядженням з дня 27 серпня 1821 р. (№ 38.339) усталив губернатор для виконання сеї операції навіть особливих знавців, яких мали вибирати самі старости. Циркуляром з дня 26 липня 1822 р. (№ 38.981) візав він між иньшим старостів, щоби прислали в губернію готові цінники до затвердження найдалше до дня 15 мая кожного біжучого року. Иньші розпорядження меншої для нас ваги, як пр. те, що згаданих „помічних днів“ не можна було переносити на иньшу пору, як тільки на час жнив і сінокосів, полишаємо на боці. Згадаємо ще хіба міністерські розпорядження з дня 25 марта 1817 р. й 20 вересня 1824 р., які дозволяли против уложеного староством цінника обом інтересованим сторонам, дідичам і селянам, вносити рекурс з тим застереженням, що поки він буде формально залагоджений, мали обовязувати ціни, прислані з губернії¹⁾.

Згадана інституція „помічних днів“ проіснувала в повній силі 60 літ, аж до памятного для Галичини 1846 р. Тоді, по страшнім здавленню початків польського повстання самими таки польськими селянами, вишов у Відні дня 13 цвітня цісарський маніфест, що, „признаючи докази вірности й прихильности, які в часі згаданих болючих випадків кляса підданих виявила до цісарської особи й до цісарського уряду“ — зніс її раз на все²⁾.

II.

На висоту заплати за згадані „помічні дні“ звернено до тепер в історичній літературі про панцизвяні відносини в Галичині дуже мало уваги. Поза дрібними замітками про ціни „помічного“ робітника з 1820 р., поданими В. Калінкою³⁾,

¹⁾ Klunker, op. cit. II, st. 156.

²⁾ Пор. маніфест Фердинанда I з дня 13. III. 1846 р.

³⁾ W. Kalinka, Galicya i Kraków pod panowaniem austriackiem. W Krakowie, 1898, st. 217—218.

поза замітками д. М. Зубрицького про ціни у двох різних адміністраційних округах зі сімох відокремлених років (перемиський округ з рр. 1817, 1819, 1824, 1820—31 й самбірський округ з р. 1827)¹⁾ й замітками дра Б. Лозиньського про ціни з 1838 р. (округи: чортківський і золочівський)²⁾, не було до тепер у сій справі ніяких докладніших і повніших даних. Не було звісно, чи ціни подані д. Зубрицьким, були спільні для всіх галицьких округів, чи тільки для згаданих двох, зглядно одного; не було певним, чи згадані ціни змінювалися з року на рік, чи були періоди довшого застою? На сі питання ми хочемо подати відповідь.

Ми вже згадували висше, що патент з 8 чи 9 серпня 1786 р. подавав, що тикається платні за „помічні дні“, тільки загальні норми. Чи одначе дідичі визначували ціни самі й чи навіть взагалі платили селянам що небусть за їх надпрограмову роботу, поки що не знаємо нічого певного³⁾. Правдоподібно діяли ся в тій справі зі сторони дідичів кривдячі для селян надужиття, коли надворна канцелярія була змушена видати в 1817 р. нове розпорядження, яке цілу справу віддавало в руки галицького губернатора і поодиноких старостів⁴⁾. Та хоч у згаданім розпорядженню сказано виразно, що ціни за „помічні дні“ мають визначувати ся що року для кожного адміністраційного округа з окрема, а коли б була потреба, навіть для поодиноких його частий, то в перших роках (1817—1823 рр.) по його виданню тодішня краса адміністрація не виконувала чомусь усіх тих постанов. Робітничі ціни

¹⁾ М. Зубрицький, Помічні дні. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LVIII — Miscellanea).

²⁾ Dr. Br. Łoziński, Z czasów i aktów dominikalnych (Kwartalnik historyczny, 1906, кн. 1—2, ст. 267).

³⁾ Вправді цїсарський патент, що заводив „помічні дні“ (з 8—9 серпня 1786 р.) накладав в сій справі певний обовязок на окружні уряди („Die Kreisämter aber werden darüber wachen, dass die Unterthanen, welche nur in der Kategorie von 2, oder 1 Robotstag in der Woche stehen, für die während der Heumath, oder Körnerfechtung nach Verhältniss ihrer Herrschaft geleisteten 1 oder 2 Hilfstage nach dem gewöhnlich bestimmten Preis richtig bezahlt werden“). Та се, як видно дальше, не помогло багато..

⁴⁾ Які були ціни „помічного“ робітника в рр. 1786—1817, не знати. Перед прилученням Галичини до Австрії робітничий день з 1 копом платив ся 6 польських грошей (= 3 кр. в. в.), з 2 кінями — 12 поль. грошей (= 6 кр. в. в.): пор. L. Finkel, Memoriał Antoniego hr. Pergena... (Kwartalnik historyczny, 1900, кн. 1, ст. 40).

визначувано вправді що року на ново, одначе вони, як видно з текстів куренд, розсиланих до деканатів митрополічною канцелярією у Львові й єпископською в Перемишлі, були в тім часі однаковими для всіх адміністраційних округів Галичини¹⁾. Подаємо їх у хронологічному порядку:²⁾

Рік	жнець	косар	запряг з 1 пари худоби й 1 чоловіком	запряг з 2 пар худоби й 1 чоловіком	запряг з 2 пар худоби й 2 людьми
1817 ³⁾	22½ кр.	30 кр.	56 кр.	1 вол. 24 кр.	1 вол. 52 кр.
1818 ⁴⁾	15 "	20 "	37 "	— 56 "	1 " 14 "
1819 ⁵⁾	12 "	16 "	30 "	— 45 "	1 " —
1820	12 "	16 "	30 "	— 45 "	1 " —
1821	12 "	16 "	30 "	— 45 "	1 " —
1822	12 "	16 "	30 "	— 45 "	1 " —
1823	12 "	16 "	30 "	— 45 "	1 " —

¹⁾ Львівська й перемиська дієцезії обіймали тоді цілу Галичину.

²⁾ Подані ціни вписали ми з т. зв. парохіяльних протоколів, де в першій половині XIX в. записувано всякі розпорядження духовних і світських властей. Примірники, якими ми користувалися, переходять ся: в бібліотеці Наук. Тов. ім. Шевченка (ще не вписані в каталог), в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові (N. 328), у д. В. Гнатюка й дра Ів. Франка у Львові й у дра В. Щурата в Бродах. Крім того наводимо для доповнення ціни, оголошені д. М. Зубрицьким і дром Б. Лозинським (сей останній використав пар. протоколи з бібл. Оссолинських у Львові).

³⁾ Ціни з р. 1817 беремо для доповнення з замітки д. Зубрицького (пор. М. Зубрицький, Помічні дні.—Записки Наук. Тов. ім. Ш. т. LVIII, Miscell. ст. 3). Зрештою їх можна обчислити також на підставі цітника з 1818 р. У митроп. куренді з дня 5 червня 1818 р. сказано таке: „Wysokie c. k. Rządu Kraiowe uchwałyły zeszlóroczne ceny o trzecią część zniżyć i ustanowić, ażeby w cyrkulach do Archidiecezyi tuteyszej należących poddanym w tym roku w gotowiznie wupłacono było...“ Те саме сказано також в куренді перемиського єпископа з дня 4 червня.

⁴⁾ Супротив сказаного в зам. до 1817 р. виходить дивним, чому робітничі ціни в двох останніх рубриках не спали в порівнянню з 1817 р. о $\frac{1}{3}$ частъ так, як се має місце в трьох перших.

⁵⁾ Наші ціни з 1819 р. годять ся зовсім з цінами д. Зубрицького окрім одної 4-ої рубрики, де у д. Зубрицького подано, мабуть через помилку, цифру ідентичну з цифрою 3-ої рубрики.

Коли приглянемо ся ближше поданій више статистичній таблиці¹⁾, то відразу впадуть нам в очи два інтересні факти: оден, що ціни робітників з рр. 1818—19 падуть в порівнянню з цінами з 1817 р. нагло о 33·3 — 46·6%^{0/0}, другий, що від р. 1819 висота цін стоїть на однім місци повних 5 літ аж до 1823 р. включно. Про причини першого факту — наглої знижки робітничих цін в р. 1818 — довідуємо ся дещо з консисторських куренд, виданих майже рівночасно у Львові (дня 5 червня) й Перемишлі (дня 4 червня). Тому, „że według zaszłych cyrkulowych Urzędów doniesień cena zboża w stosunku do zeszłorocznych cen znacznie spadła²⁾ y wprawdzie obawa nie iest, aby się cena zboża przy sprzyjających widokach do pomysłnych zniw znakomicie podnieśła, tak też na mocy gubernialnego zarządzenia z dnia 27 maja p. r. pod liczbą 25.302 y z powodu, że się od niejakiego czasu kurs

¹⁾ Звернемо також уже тут увагу на неоднакову вартість тодішніх і винішних грошей, хоч їх назви однакові. І так до 1857 р. була в Австрії в уживанню т. зв. віденська валюта (Wiener Währung), якої 1 зр. = 60 кр. Цісарським патентом з дня 19. IX. 1857 р. заведено нову т. зв. австрійську валюту (österr. Währ.), якої 1 зр. = 100 кр. Одначе вартости золотих обох валют не були однакові: 100 зол. віден. в. = 42 зол. австр. в., отже 1 зр. від. в. = 42 кр. австр. в. (від 1892 р. = 84 сот. кор. в.) — пор. Dr. E. Mischler — Dr. J. Ulrich, Oesterreichisches Staatswörterbuch. Bd. I, ст. 664—669. В щоденному обороті австрійська валюта стояла до віденської так, як 1:2½.

²⁾ Що ціна збіжа в 1818 р. в порівнянню з 1817 р. справді значно впадала, показує отся статистична таблицка:

Ціни пільних продуктів на львівськім ринку в 1817—1818 рр. (Пор. Dodatek do Gazety Lwowskiej z 1817 р. NN. 81, 132 і 205; з 1818 р. NN. 88, 126 і 199).

	1817 р.			1818 р.		
	май	серпень	грудень	май	серпень	грудень
корець пшениці	32 зл. —	24 зл. 55 кр.	20 зл. —	—	11 зл. 30 кр.	8 зл. 30 кр.
корець жита	24 зл. 15 кр.	16 зл. 4 кр.	13 зл. 45 кр.	6 зл. 57 кр.	7 зл. 3 кр.	6 зл. 10 кр.
корець вівса	12 зл. 20 кр.	9 зл. 48 кр.	6 зл. 46 кр.	4 зл. 17 кр.	4 зл. 18 кр.	2 зл. 48 кр.
корець барабодь	7 зл. 10 кр.	6 зл. —	3 зл. 20 кр.	—	1 зл. 45 кр.	1 зл. 30 кр.

papierowych pieniądzu polepszył¹⁾, краса губернія ухвалила знизити торічні (з 1817 р.) ціни о $\frac{1}{3}$ частину. Що одначе було причиною другого факту — однакової висоти цін у протягу 5-ох літ, з анальоїчних куренд-цінників з рр. 1819—23 не довідуємо ся нічого. Правдоподібно причиною того була довша рівновага в економічно-аграрнім житю Галичини, яка припадає як раз на кінець дваїцятих і початок трийцятих років XIX в.²⁾

Як ми вже бачили више, консисторські куренди-цінники в рр. 1817—1823 були адресовані загально до всіх деканатів у всіх адміністраційно-політичних округах Галичини. Та від 1824 р. вони вже подають цінники для поодиноких, названих по імени, округів, що вказує на те, що ціни за „помічні дні“ перестали вже бути спільними для всіх галицьких адміністраційних округів. Бачимо се виразно на цінниках із 1826 р. розісланих по краю майже рівночасно львівською й перемиською консисторською канцелярією для жовківського й тернопільського округа³⁾, а ще виразнійше на двох ріжних цінниках для тернопільського й станіславівського округа з рр. 1828—29, розісланих одною й тою самою митрополиччою канцелярією у Львові. Те саме видко з цінників для станіславівського й стрийського округа з рр. 1833—34, що також належать до одної дієцезії.

Детайлічна статистична таблиця для згаданих округів з рр. 1824—1834 виглядає так:

1) Саме тоді австрійське правительство з'організувало т. зв. „національний банк“ з виразною метою зменьшити „пови́н паперових грошей“, а через те піднести їх курс. В протягу декількох літ (до початку 1820 р.) вищофано справді з обігу 226.069,355 паперових гульд. зі загальної суми 679.715,925 гульд. (A. Beer, Die Finanzen Oesterreichs im XIX Jahrhundert. Prag, 1877. Ст. 86—112).

2) Про сю рівновагу свідчить отся табличка:

Ціни пільних продуктів на львівськїм ринку в 1819 і 1822 рр. (пор. Dodatek do Gazety Lwowskiej з 1819 р. NN. 114, 181 і 298; з 1822 р. NN. 206 і 298).

	1819 р.			1822 р.		
	май	серпень	грудень	май	серпень	грудень
корець пшениці	11 зл. —	10 зл. 42 кр.	9 зл. —	10 зл. 37 кр.	8 зл. 21 кр.	6 зл. 55 кр.
корець жита	6 зл. 58 кр.	6 зл. 34 кр.	7 зл. —	6 зл. 24 кр.	6 зл. —	4 зл. 39 кр.
корець вівса	3 зл. 56 кр.	3 зл. 2 кр.	2 зл. 34 кр.	2 зл. 51 кр.	2 зл. 19 кр.	2 зл. 14 кр.
корець бараболь	1 зл. 30 кр.	3 зл. —	1 зл. 30 кр.	—	2 зл. 28 кр.	1 зл. 9 кр.

3) З рр. 1824—25 у нас, на жаль, є цінники тільки для одного жовківського округа.

Статистична таблиця платні „поміч

Округи:	Жнець				Косар			
	жовківський	станіславівський	стрийський	тернопільський	жовківський	станіславівський	стрийський	тернопільський
1824 ¹⁾	12 кр.				16 кр.			
1825	12 кр.				16 кр.			
1826	13 кр.			11 кр.	18 кр.			16 кр.
1827 ²⁾	10 кр.			11 кр.	16 кр.			16 кр.
1828		8 кр.		12 кр.		13 кр.		18 кр.
1829 ³⁾		8 кр.		13 кр.		15 кр.		20 кр.
1830 ⁴⁾				13 кр.				20 кр.
1831 ⁵⁾								
1832 ⁶⁾			15 кр.				20 кр.	
1833 ⁷⁾		10 кр.	14 кр.			15 кр.	20 кр.	
1834 ⁸⁾		18 кр.	14 кр.			25 кр.	20 кр.	

¹⁾ У д. Зубрицького ціни в перемиського округа такі: жи. 12 кр.; кос. 18 кр.; запр. з 1 пари худ. 36 кр.; запр. з 2 пар худ. й 1 чол. 50 кр.; запр. з 2 пар худ. й 2 людь. 1 зл. 4 кр. (пор. ор. сіт. ст. 3).

²⁾ У д. Зубр. ціни зі самбірського округа: жи. 10 кр.; кос. 15 кр.; запр. з 1 пари худ. 30 кр.; запр. з 2 пар худ. й 1 чол. 40 кр.; запр. з 2 пар худ. й 2 людь. 1 зл. (пор. ор. сіт. ст. 4). В перемиськім окрузі ціна „помічних днів“ в 1827 р. була така: жнець 12 кр.; косар 20 кр.; двокінний запр. 38 кр.; чотирокінний запр. з 1 поганя чеш 54 кр.; з 2 поган. 1 зл. 6 кр.

^{3—5)} У д. Зубр. в перемиського округа (ор. сіт. ст. 3):

	жнець	косар	запряг з 1 пари худоби	запряг з 2 пар худоби й 1 чоловіком	запряг з 2 пар худоби й 2 людьми
1829	14 кр.	20 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 40 кр.
1830	15 кр.	22 кр.	54 кр.	1 зл. 20 кр.	1 зл. 45 кр.
1831	18 кр.	24 кр.	1 зл. —	1 зл. 30 кр.	2 зл. —

^{6—8)} У ціниках для стрийського округа з тих років подані також ціни за роботу для тих, що не покінчили ще 15-того року жита. Вони такі: в 1832 р. 10 кр.; в 1833 р. 11 кр.; в 1834 р. 11 кр.

них робітників в рр. 1824—1834.

Запряг з 1 пари худоби й 1 чоловіком				Запряг з 2 пари худоби й 1 чоловіком				Запряг з 2 пари худоби й 2 людьми			
жовків- ський	станісла- вівський	стрий- ський	тернопіль- ський	жовків- ський	станісла- вівський	стрий- ський	тернопіль- ський	жовків- ський	станісла- вівський	стрий- ський	тернопіль- ський
30 кр.				45 кр.				1 зл.			
30 кр.				45 кр.				1 зл.			
36 кр.			31 кр.	50 кр.			53 кр.	1з.15к.			1 з. 2к.
30 кр.			31 кр.	48 кр.			53 кр.	56 кр.			1 з. 2к.
	28 кр.		36 кр.	42 кр.			58 кр.		54 кр.		1з.20к.
	28 кр.		40 кр.	42 кр.			—		54 кр.		—
			40 кр.				—				—
		43 кр.				1з. 5 к.				1з.18к.	
	30 кр.	40 кр.		45 кр.	1з.13к.				56 кр.	1з.28к.	
	45 кр.	40 кр.		1з.10к.	1з.14к.				1з.30к.	1з.26к.	

Як видно з таблиці, робітничі цітники по році 1823 неповні навіть для чотирьох галицьких округів. Одначе вже й тут ми бачимо такі різкі різниці між поодинокими географічними районами краю (пр. рівнина — жовківщина-тернопільщина й підгір'я — станіславівщина), супротив яких цітники з тих округів, яких нам бракує, не принесуть уже певно ніяких несподіванок.

З рр. 1835—38 є у нас цітники тільки для коломийського округу. Відтак наступає прірва на протязі 2 літ (1839—1840) й виступають вони на ново аж від 1841 р. Від того часу маємо вже дати аж до скасування „помічних днів“ у 1846 р.

Ціни за „помічні“ роботи в коломийськiм окрузі в рр. 1835—38.

	жнець	косар	запряг з 1 пари худоби	запряг з 2 пар худоби й 1 чоловіком	запряг з 2 пар худоби й 2 людьми
1835	13 кр.	19 кр.	46 кр.	—	—
1836	12 кр.	18 кр.	40 кр.	—	—
1837	12 кр.	18 кр.	40 кр.	—	—
1838 ¹⁾	15 кр.	22 кр.	50 кр.	—	—

¹⁾ Такі самі ціни „помічних днів“ були в 1838 р. також у чорт-

Ціни за „помічні роботи в бережанській окрузі в рр. 1841—45.

	жнець	косар	запряг з 1 пари худоби	запряг з 2 пар худоби й 1 чоловіком	запряг з 2 пар худоби й 2 людьми
1841	15 кр. ¹⁾	22 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 30 кр.
1842 ²⁾	15 кр.	22 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 30 кр.
1843	15 кр.	22 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 30 кр.
1844 ³⁾	15 кр.	22 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 30 кр.
1845	15 кр.	22 кр.	50 кр.	1 зл. 15 кр.	1 зл. 30 кр.

З останньої таблиці (рр. 1841—45) пробиваєть ся оден характеристичний факт: усі ціни робітника не змінюють ся зовсім у протягу 5-тьох літ, так само як у рр. 1818—25. Що було тому причиною й чи такий самий факт мав місце також в інших округах, — на разі на певно не знати. На підставі ідентичних цін з рр. 1842 і 1844 у Коломийщині, можна би гадати, що се не стало ся випадково в однім тільки бережанській окрузі. В кождім разі таке законсервованне цін у рр. 1840—45 свідчило би про те, що у згаданім періоді часу галицька аграрно-економічна господарка так само не переживала ніяких значнійших потрясень чи катастроф. На се вказували би також ціни шільних продуктів із тих часів⁴⁾.

* * *

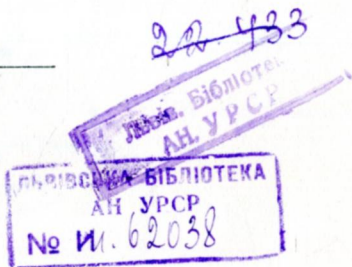
ківській окрузі з тою хліба ріжницею, що для чортківщини маємо також ціни за чотирокінний запряг з 1 поганячем (1 зл. 18 кр.) і з 2 поганячами (1 зл. 30 кр.). В Золочівщині жнець в тім році платив ся 10 кр., косар 14 кр., оден день з парєю коний 30 кр., з чотирма кіньми й поганячем 50 кр., з двома поганячами 1 зл. (Dr. Br. Łoziński, Z czasów i aktów dominikalnych. — Kwartalnik historyczny, 1906, кн. 1—2, ст. 267).

¹⁾ У бережанських цінниках два перші роди робіт називають ся Handtag leichter Arbeit і Handtag schwerer Arbeit. Інтересний також факт, що всі згадані цінники були розіслані священикам не консисторію, вглядно деканами, тільки староством. Те саме подибуєть ся часом у станіславівщині й стрийщині.

^{2—3)} Ціни за рр. 1842 і 1844 ті самі також у коломиїській окрузі.

⁴⁾ Пор. Gazeta Lwowska з р. 1840 NN. 3, 8, 60, 68, 110, 148, 153; Dodatek do Gaz. Lwow. з р. 1842 NN. 40, 105; *ibid.* з р. 1844 NN. 2, 42, 106, 144.

Як ми вже згадували вище, „помічні дні“ були знесені в 1846 р. Про сей акт цісарської ласки були повідомлені також усі церковні декани в Галичині, які знов наказали підчищеному собі духовенству подати його до відома інтересованих селян. При тім одначе не поминули зазначити того, „dass es eine der ersten und vorzüglichsten Pflichten der Ortsseelsorger ist, den Pfarrkindern bey dieser, so wie bey jeder andern Gelegenheit zu Gemüthe zu führen, dass Seine k. k. Majestät nur jenen Unterthanen den a. h. Schutz angedeihen lassen wird, welche in ihrer bisher bewiesenen Anhänglichkeit, Folgsamkeit, Ruhe und Treue fortan beharren (und durch) Erfüllung ihrer Unterthanspflichten sowohl gegen die Regierung, als gegen die Grundobrigkeit sich der hierüber ausgesprochenen Erleichterung im Frohndienste würdig bezeugen werden“¹⁾. Тенденція аж надто виразна...

¹⁾ Циркуляр рогатинського декана Колянковського до деканального духовенства з дня 24. IV. 1846 р.